

EPONIMI U UDŽBENICIMA HRVATSKOGA JEZIKA ZA GIMNAZIJE

mr. sc. Vesna NOSIĆ, prof. mentor
Gimnazija "Matija Mesić", Slavonski Brod
vesna.nosic@gmail.com

Sažetak: *U radu se daje prikaz teorije eponima i zastupljenost eponima u nastavnom predmetu hrvatski jezik u predmetnim područjima jezik i književnost.*

Prvi dio rada, Teorija eponima, pojašnjava podrijetlo i značenje riječi eponim, eponimizaciju, trajanje, vrste i rasprostranjenost eponima. Eponimi su vrsta posuđenica preuzeta u hrvatski jezik iz drugih jezika, a eponimizacija je proces nastanka eponima. Eponimi nastaju, traju, ali i nestaju iz jezika. Postoji nekoliko vrsta eponima. Rasprostranjeni su u svim područjima života i veoma su značajni "za povijest nacionalne i svjetske kulture i civilizacije".

Drugi dio rada, Eponimi u udžbenicima iz hrvatskoga jezika za gimnazije, objašnjava zastupljenost eponima u predmetnim područjima jezik i književnost. U predmetnom području jezik obrađeni su u udžbenicima u nastavnim cjelinama vezanim uz posuđenice i onomastiku. U predmetnom području književnost obrađuju se u znanosti o književnosti: teoriji književnosti (područje versifikacije) i povijesti književnosti. Čitanke iz hrvatskoga jezika od prvoga do četvrtoga razreda protkane su eponimima. "Čitanke 1-4" skupine autora sadrže pedeset eponima. Svi su eponimi popisani i objašnjeni. Prevladavaju trajni, internacionalni, nepotpuni i ispravni eponimi, a postoji i nekoliko regionalnih i lokalnih. Vezani su uz versifikaciju, mitove, književno-povijesna razdoblja, pjesničke pravce, književnike, učenja, likove i motive iz književnih djela, mjesece i svece.

Ključne riječi: *čitanke iz hrvatskoga jezika za gimnazije, eponimi, eponimizacija, vrste eponima*

1. Uvod

Eponimi su vrsta posuđenica preuzeta u hrvatski jezik iz drugih jezika.

Zastupljeni su u svim područjima ljudskoga života. Iako su iznimno značajni "za povijest nacionalne i svjetske kulture i civilizacije", znanstvena literatura o njima je oskudna.

Izradi ovoga rada pristupili smo s namjerom da proučimo teoriju eponima i donesemo prvi pregled eponima u udžbenicima hrvatskoga jezika za gimnazije.

Rad je koncipiran u dva poglavlja.

Prvi dio, Teorija eponima, sažeto pojašnjava podrijetlo i značenje riječi eponim, eponimizaciju, trajanje, vrste i rasprostranjenost eponima.

Drugi dio, Eponimi u udžbenicima hrvatskoga jezika za gimnazije, pojašnjava zastupljenost eponima u predmetnim područjima jezik i književnost. U predmetnom području jezik obrađeni su u nastavnim cjelinama vezanim uz posuđenice i onomastiku. U predmetnom području književnost obrađuju se u znanosti o književnosti: teoriji književnosti (područje versifikacije) i povijesti književnosti. Čitanke hrvatskoga jezika od prvoga do četvrtoga razreda protkane su eponimima.

2. Teorija eponima

U prvom dijelu rada razmatra se teorija eponima.

Jezično posuđivanje jest svako preuzimanje neke riječi iz jednog jezika u drugi. Riječi posuđene iz drugih jezika nazivaju se posuđenicama. U posuđenice se ubrajaju internacionalizmi, egzotizmi, eponimi, usvojenice, prevedenice ili kalkovi, tuđice i strane riječi.¹

2.1. Podrijetlo riječi eponim

Eponimi su, dakle, vrsta posuđenica preuzeta u hrvatski jezik iz drugih jezika. Zastupljeni su u svim područjima ljudskoga života.

Riječ eponim potječe iz grčkoga jezika.² U grčkom jeziku mogla je značiti imenodavatelja i imenoprimatelja. Imenodavatelj je najčešće "stvarna osoba ili mitološki lik, lik iz priče ili književnosti"³, a u širem smislu narod, država, mjesto, sve što nosi ime. Imenoprimateelj može biti bilo tko ili što: "osoba (Đulčineja), stvar (sendvič), pojam (šovinizam), postupak (pasterizacija), narod (Izraelci), grad (Atena), institucija (Oskar, oskar), razdoblje (marijaterzijanski), književni pokret (Plejada), vjera (kršćanstvo), sljedba (mormoni), teorija (Heisenbergov princip neodređenosti), itd."⁴

2.2. Značenje izraza eponim

Značenje izraza eponim mijenjao se kroz povijest. U staroj Grčkoj označavao je imenodavatelja i imenoprimatelja, a danas označava "pojam ili izraz izveden iz imena neke osobe."⁵

2.3. Eponimija ili eponimizacija

Eponimija ili eponimizacija je “proces nastanka eponima (imenoprimatelja) od imena osobe (imenodavatelja)”⁶.

Eponimizacija se može odvijati na različite načine.⁷ Slaven Ravlić u knjizi “Eponimi u znanosti i politici” navodi tri načina:

1. “ime osobe, imenodavatelja, postaje imenoprimatelj”⁸ pa se eponim počinje pisati malim slovom, npr. Joule (engleski fizičar) → džul (J, jedinica za mjerenje rada i energije)
2. ime osobe “pretvori se u pojam izveden iz imena”⁹ pa se eponim jezično udaljava od imenodavatelja, npr. Galvani (talijanski liječnik i fizičar) → galvanizacija (upotreba istosmjerne električne struje u medicini)
3. eponim “se sastoji od dviju ili više riječi kojima je označena zasluga imenodavatelja u nekom području ili neki njegov doprinos ili pak po njemu nazvana institucija ili pojava”¹⁰, npr. Alois Alzheimer (njemački neurolog, prvi je opisao presenilnu demenciju) → Alzheimerova bolest.

Proces eponimizacije je dugotrajan.

2.4. Trajanje eponima

Jezik je dinamičan sustav pa se promjene u njemu neprestano odvijaju.¹¹ Eponimi nastaju, traju, ali i nestaju iz uporabe. Stoga ih treba zapisivati, sačuvati i proučavati.

Eponimi se, s obzirom na trajanje, mogu podijeliti na:

1. trajne ili stalne eponime – “oni koji su postali dugom uporabom ustaljeni, jednoznačni te se održavaju zbog svoje važnosti u razumijevanju i objašnjenju pojava i procesa”¹², npr. eponim Sizifov posao – pojam označava bezuspješan posao, a vezan je uz lik iz grčke mitologije, Sizifa, kojega je Zeus kaznio da uzbrdo gura težak kamen koji se skotrlja nizbrdo čim dođe do vrha brda
2. povijesni eponimi¹³ – “oni koji su nestali iz uporabe zbog društvenih ili tehnoloških promjena, ali su važni kao objašnjenje nekog povijesnog fenomena, razdoblja i sl.”¹⁴, npr. eponim mae west pojas – pojam označava pojas za spašavanje kojega su u Drugom svjetskom ratu koristili saveznički avijatičari; napuhani pojas podsjećao je na velike grudi Mae West, američke glumice
3. aktualni ili tekući eponimi – aktualni su svi eponimi “u određenom razdoblju nakon nastanka”¹⁵.

Podjela eponima s obzirom na trajanje preuzeta je od Slavena Ravlića.

2.5. Vrste eponima

Eponimi se mogu podijeliti u nekoliko skupina:

- A 1. internacionalni ili svjetski – eponimi karakteristični za područje cijelog svijeta, npr. eponim tesla (T) – pojam označava naziv međunarodne jedinice za gustoću magnetskog protoka; naziv je dobio po istraživaču i izumitelju Nikoli Tesli
2. regionalni – eponimi karakteristični za prostor jedne regije, npr. eponim Matošev sonet; naziv je dobio po Antunu Gustavu Matošu, jednom od najvećih majstora soneta u hrvatskoj književnosti
3. lokalni – svi su eponimi u početku lokalni, a samo neki postaju regionalni ili internacionalni
- B 1. pravi ili potpuni – eponimi “u kojima se izgubila veza između osobe po kojoj je eponim nastao i samog eponima”¹⁶, npr. eponim žilet – označava sigurnosnu britvicu za brijanje koju je izumio King Camp Gillette; naziv žilet danas označava svaku britvicu
2. nepotpuni – “eponim izravno ukazuje na osobu po kojoj je skovan, bilo da se njime označava neka zasluga ili doprinos te osobe, ili institucija ili pojava koja je po njoj nazvana”¹⁷, npr. eponim chanel – pojam označava stil odijevanja koji je uvela modna stilistica Coco Chanel
3. međutipovi – predstavljaju “faze u procesu eponimizacije. Eponim se udaljio od osobe po kojoj je dobio ime, ali nije izgubio izravan odnos s njom, npr. kod eponima pasterizacija”¹⁸ – pojam označava djelomičnu sterilizaciju mlijeka, vina, piva, limenki mesa itd. koja se obavlja zagrijavanjem na temperaturi od 58°C do 90°C; naziv ovoga postupka nastao je prema imenu francuskog kemičara Louisa Pasteura
- C 1. ispravni – “eponimi čiji je naziv u skladu sa znanstveno utvrđenom istinom o njihovu podrijetlu”¹⁹, npr. eponim pasterizacija
2. pogrešni – “kad je nekome pripisano nešto za što nema odlučujućih zasluga ili nisu priznate utvrđene zasluge nekoga drugog, ili je pak naziv ušao u uporabu neovisno o vrednovanju zasluge”²⁰, npr. Amerika je dobila ime po Amerigu Vespucciju, a njezino pravo ime trebalo bi biti Kolumbija po Kristoforu Kolumbu.

Podjela eponima preuzeta je od Slavena Ravlića.²¹

Slaven Ravlić navodi i podjelu eponima američkog sociologa Roberta Mertona. Merton “razlikuje tri tipa eponima prema statusu imenodavatelja”²²:

- D 1. osobe prema kojima je nazvano neko razdoblje, npr. eponim marijaterezijanski – pojam označava razdoblje i vladavinu austrijske carice Marije Terezije
2. osobe koje su uspostavile novu znanost ili teoriju, npr. eponim pitagorizam označava naučavanje grčkog filozofa Pitagore i njegovih nastavljača
3. tvorci raznih teorema i zakona, tehničkih instrumenata i hipoteza, npr. eponim Pitagorin poučak – pojam označava teorem u geometriji: u svakom pravokutnom trokutu kvadrat hipotenuze jednak je zbroju kvadrata obiju kateta.

Ovi eponimi pripadaju samo uskom krugu znanstvenika. „Eponimiziranje je možda najveća nagrada koju znanstvenici uopće mogu dobiti”²³. No, mnogi znanstvenici ipak nisu dobili svoj eponim.

2.6. Rasprostranjenost eponima

Eponimi su utkani u sva područja ljudskoga života. Eponimima se nazivaju biljke (iris), životinje (bernardinac), odjeća (vesta), obuća (martensice), frizure (mozartica), vrste jela (francuska salata), vrste pića (šampanjac), bolesti (Parkinsonova bolest), automobili (renault), tipovi ljudi (Romeo), glazbala (tambura), građevine (Sikstinska kapela), crkveni redovi (franjevci), svjetske religije (budizam), mjerne jedinice (tesla), kemijski elementi (einsteinij), termini u književnosti (safička strofa), političke teorije (makijavelizam), gradovi (Karlovac), države (Kolumbija), kontinenti (Afrika) itd. Oni su značajni za povijest kulture jednoga naroda, ali i cijeloga svijeta. Iako su eponimi zastupljeni u svim područjima ljudskoga života, a istraživanje i proučavanje eponima zanimljivo, ipak je literatura o njima malobrojna.

3. Eponimi u udžbenicima hrvatskoga jezika za gimnazije

Eponimi su prisutni u prirodnim i društvenim znanostima. Zastupljeni su u srednjoškolskim i fakultetskim programima.

Proučavaju se u nastavnom predmetu hrvatski jezik za gimnazije u predmetnim područjima jezik i književnost pa drugi dio rada objašnjava zastupljenost eponima u ovim predmetnim područjima hrvatskoga jezika.

3.1. Predmetno područje jezik

U predmetnom području jezik eponimi se obrađuju u nastavnim cjelinama vezanim uz posuđenice i onomastiku.

Za potrebe ovoga rada proučeni su sljedeći udžbenici:

1. "Učimo hrvatski jezik" autorice Marine Čubrić
2. "Fon-fon 4" autorice Dragice Dujmović-Markusi
3. "Hrvatski jezik IV" autorâ Lane Hudeček, Milice Mihaljević i Josipa Pilića te
4. "Hrvatski jezik 4" autora Marka Samardžije.²⁴

Navedeni autori samo definiraju pojam eponim i uz definiciju navode nekoliko primjera. Dragica Dujmović-Markusi u udžbeniku "Fon-fon 4" jedina donosi (stranice "Za 5+!") i pojašnjenja eponima. Objašnjava pojmove imenodavatelj i imenoprimateelj, obrazlaže odnos između imenodavatelja i imenoprimateelja, objašnjava dva hrvatska dijalektalna eponima te navodi neke pravopisne dvojbe o pisanju eponima.²⁵

3.2. Predmetno Područje Književnost

U predmetnom području književnost eponimi se obrađuju u znanosti o književnosti: teoriji književnosti (područje versifikacije) i povijesti književnosti. Čitanke iz hrvatskoga jezika za gimnazije od prvoga do četvrtoga razreda protkane su eponimima. "Čitanke 1-4" skupine autora sadrže čak pedeset eponima.²⁶

Eponimi su poredani po redoslijedu pojavljivanja u "Čitankama 1-4" hrvatskoga jezika za gimnazije. Uz naslov svakog eponima u zagradi se nalazi naslov nastavne teme (nastavne jedinice) u kojoj je obrađen. Nakon toga slijedi objašnjenje eponima, tj. podaci o imenodavatelju i(li) imenoprimateelju, a zatim su navedene vrste u koje se određeni eponim može svrstati.

3.2.1. "Čitanka 1"

"Čitanka 1", udžbenik za 1. razred gimnazije, sadrži dvanaest eponima.

1. Petrarkin sonet (pejsažna lirika)

Petrarkin ili talijanski sonet osnovni je oblik soneta. Nastao je u Italiji na početku trinaestog stoljeća. Francesco Petrarca (1300.-1374.) napisao je prvu veliku zbirku soneta pod naslovom "Kanonijer". Sonet je "sastavljen od dva katrena i dva terceta, ili od jedne strofe od osam i druge od šest stihova. Raspored je rima *abba abba* u katrenima, a za tercete postoji više uobičajenih kombinacija, pri čemu je jedino važno da se u tercete ne prenose rime iz katrena i da oni budu međusobno povezani rimama (npr. *aba aba* ili *cde cde*). Nastoji se da u pravom sonetu katreni za sebe i terceti za sebe čine cjeline odvojene po smislu te da

njihov odnos bude obrat u obradi teme. U tercetima se pojavljuje poenta ili se na neki način ističe suprotnost prema relativnoj monotoniji rima u katrenima.”²⁷

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

2. Matošev sonet (pejsažna lirika)

Antun Gustav Matoš (1873.-1914.) “jedan je od najvećih majstora soneta u hrvatskoj književnosti” koji smatra da je za sonet “iznimno važna čista i neobična rima”²⁸.

- trajni, regionalni, nepotpuni, ispravni eponym

3. Homersko pitanje (Homer, “Odiseja”)

Homer (oko 800. pr. Krista) je najstariji poznati grčki epski pjesnik. Budući da o njegovom životu nema pouzdanih podataka, postavljeno je tzv. homersko pitanje koje uključuje pitanje je li Homer uopće postojao, tko je autor “Ilijade” i “Odiseje” te kako su epovi nastali. Postoje dva mišljenja znanstvenika: unitaristi smatraju da je Homer napisao oba epa uobličivši postojeću građu, a pluralisti smatraju da je postojalo više autora.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

4. Alkejska strofa (Alkej, “Lađi”)

Alkej (7./6. st. pr. Krista) je grčki lirski pjesnik koji je pisao strofom koja se danas po njemu zove alkejska strofa. Strofa se sastoji od dva jedanaesterca, jednog deveterca i jednog deseterca.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

5. Safička strofa (Sapfa, “Ljubavna strast”)

Sapfa (6. st. pr. Krista), najveća grčka lirski pjesnikinja, pisala je strofom koja se danas po njoj zove safička strofa. Sastavljena je od tri jedanaesterca i jednog peterca.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

6. Anakreontska poezija (Anakreont, “Pijuckajmo”)

Anakreont (6. st. pr. Krista), grčki lirski pjesnik, pisao je pjesme u kojima slavi životne užitke (vino, ljubav), kao i njihovu prolaznost. Po Anakreontovim se pjesmama pjesme s takvom tematikom nazivaju anakreontskom poezijom.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

7. Epikurejska poezija (Anakreont, "Pijuckajmo")

Epikur (4./3. st. pr. Krista), grčki filozof, po kojemu je dobila naziv poezija u kojoj se tematiziraju tjelesni užici i životne radosti. To je poezija koja govori o sretnom i bezbrižnom životu u kojemu nema patnje ni briga.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

8. Prometejska misao (Eshil, "Okovani Prometej")

Prometej, Titan iz grčke mitologije, pomogao je Zeusu da dođe na vlast, a kasnije ga je napustio i postao njegovim protivnikom. Vratio je ljudima vatru koju im je Zeus oduzeo pa ga Zeus kažnjava prikovavši ga za stijenu na Kavkazu. Orao mu je danju ključao jetru koja bi se noću obnovila. Prometej stoički trpi sve dok ga ne oslobodi Heraklo. Kasnije se pomirio sa Zeusom. Prometej, borac protiv samovolje bogova, postao je "simbol čovjekove pobune i otpora protiv svake tiranije te vječnog traganja za znanjem"²⁹.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

9. Titanska snaga (Eshil, "Okovani Prometej")

Titani, divovi iz grčke mitologije, posjedovali su nadljudsku snagu. Takvu snagu imao je Prometej.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

10. Nibelunška strofa ("Pjesma o Nibelunzima")

Nibelunškom strofom napisan je srednjovjekovni njemački ep "Pjesma o Nibelunzima" (oko 1200. godine). To je četverostih s parnom rimom koji je naziv dobio po epu.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

11. Latinica (Hrvatska srednjovjekovna književnost; Uvod u cjelinu)

Naziv za staro latinsko pismo. Pismo je dobilo naziv prema etnonimu Latina, pripadnika starog antičkog naroda koji je živio u Laciju (današnja Italija). Latinica je prvo hrvatsko pismo kojim su se zapisivali tekstovi pisani latinskim jezikom (državni dokumenti).

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

12. Hrvatska Ćirilica (Hrvatska srednjovjekovna književnost; Uvod u cjelinu)

Naziv za slavensko pismo koje je nastalo u 9. stoljeću. Pismo je dobilo naziv po "slavenskom apostolu" Konstantinu Ćirilu. Autor je ćirilice nepoznat, ali autorom se smatra Klimenta Ohridskog. Naziva se i bosančicom ili bosanicom. Hrvatska ćirilica treće je hrvatsko pismo.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

2.2.2. "Ćitanka 2"

"Ćitanka 2", udžbenik za 2. razred gimnazije, donosi najveći broj eponima, čak dvadeset.

1. Petrarkizam (Francesco Petrarca, "Kanonijer")

Stil koji se proširio Europom u 15. i 16. stoljeću u kojem su pjesnici oponašali poeziju talijanskog pjesnika Francesca Petrarke (1304.-1374.).

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

2. Marijanska lirika (Renesansa; Uvod U Cjelinu)

Vrsta renesanse religiozne lirike koja za temu uzima Blaženu Djevicu Mariju.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

3. Gargantuovski smijeh (François Rabelais, "Gargantua i Pantagruel")

Bučni smijeh diva Gargantue, lika iz romana "Gargantua i Pantagruel" François Rabelaisa (oko 1494.-1553.). Smijeh je "istodobno i svjetonazor jer je izraz čovjekove radosti, sreće, bezbrižnosti, životnoga optimizma. Bučni je smijeh Rabelaisova borba protiv srednjovjekovnoga obezvrjeđivanja života i borba protiv moćnih licemjernih autoriteta. Bučni je smijeh alegorijska satira kojom Rabelais i u opasnome vremenu izražava svoj heretički stav, a ostaje nekažnjen"³⁰.

4. Pantagruelovska glad (François Rabelais, "Gargantua i Pantagruel")

Pantagruelovska je glad neutaživa glad (i žeđ) diva Pantagruela, sina Gargantuina, lika iz fantastično-satiričnog romana "Gargantua i Pantagruel" francuskog renesansnog književnika i znanstvenika François Rabelaisa (oko 1494.-1553.).

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

5. Pantagruelizam (François Rabelais, "Gargantua i Pantagruel")

Pojam je nastao po glavnom liku Pantagruelu, divu iz romana François Rabelaisa (oko 1494.-1553.) "Gargantua i Pantagruel". Označava životnu radost i hedonistički način življenja.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

6. Donkihotski (Miguel de Cervantes Saavedra, "Bistri vitez don Quijote od Manche")

Pojam je nastao po don Quijoteu, glavnom liku iz romana "Bistri vitez don Quijote od Manche" španjolskog književnika Miguela de Cervantesa Saavedre, a označava sukob između ideala i stvarnosti (borba s vjetrenjačama), borbu koja je unaprijed izgubljena, a ujedno označava i besmislen, uzaludan pothvat.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

7. Sančopansovski

Sancho Pansa (Veliki Trbuh) je perjanik don Quijoteov; neuk seljak, realan, razuman i praktičan; u svemu je potpuna suprotnost svom gospodaru (roman "Bistri vitez don Quijote od Manche" španjolskog pripovjedača Miguela de Cervantesa Saavedre).

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

8. Elizabetinsko kazalište (William Shakespeare, „Hamlet”)

Elizabetinsko kazalište naziv je dobilo po imenu engleske kraljice Elizabete I. (1533.-1603.). "Gradska, javna kazališta bila su okrugla (*Globe theatre* bio je osmerokutan), s okruglom pozornicom i okruglim gledalištem. Publika je stajala okružujući pozornicu s triju strana. Predstave su igrane danju, pri prirodnoj svjetlosti. Počinjale su rano popodne i trajale su četiri do pet sati. Na kraju svake predstave bio je ples za gledatelje, a glumci su svima zaželjeli laku noć i predložili da se svi zajedno pomole za kraljevo zdravlje.

Kazalište je bilo izvor radosnih dogodovština. Gledatelji su bili željni događaja i doživljaja. Dolazili su u kazalište da bi sudjelovali u igri, navijali, ljutili se ili veselili.²³¹

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

9. Elizabetinsko doba (William Shakespeare, "Hamlet")

Pojam označava razdoblje engleske renesanse. Naziv je nastao po imenu kraljice Elizabete I. (1533.-1603.) koja je vladala od 1558. do 1603. godine;

pomagala je razvoj književnosti i znanosti.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

10. Shakespeareov ili elizabetinski sonet (William Shakespeare, "Soneti")

Sonet je sastavljen od tri katrena i jednog distiha. Najčešći raspored rima jest abab cdcd efef gg. Ovako strukturirane sonete pisao je engleski pjesnik i dramatičar William Shakespeare (1564.-1616.). Sonet je naziv dobio po Shakespeareu i po engleskoj kraljici Elizabeti I. (1533.-1603.).

11. Vergilijanski ep; vergilijanska tradicija (Marko Marulić, "Judita")

Vergilijanski ep napisan je po uzoru na Vergilijevu "Eneidu" (70.-19. pr. Krista). Marko Marulić (1450.-1524.) napisao je biblijsko-vergilijanski ep "Judita". "Dug antičkim pjesnicima u *Juditi* uočava se na razini formalnih sastavnica epa: u književnim postupcima, opisima junaka i junakinja, dinamičnom pripovijedanju, epskim digresijama, linearnoj kompoziciji. Po tim je elementima *Judita* pravi vergilijanski ep koji nasljeđuje simetričnu i harmoničnu kompoziciju, razvedene opise i poredbe, pjesničke slike i opširne kataloge antičkih klasičnih epskih uzora, ponajprije Vergilija"³².

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

12. Marinizam (Giambattista Marino, "Pjevač")

Marinizam je pjesnički pravac koji je ime dobio po talijanskom baroknom pjesniku Giambattistu Marinu (1569.-1625.). Iz Italije se proširio i u druge europske zemlje. Glavne značajke marinizma su "raskoš jezika i pjesničkih slika, raznovrsno stilsko pretjerivanje te senzualni doživljaj ljubavi i prirode"³³.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

13. Marinisti (Giambattista Marino, "Pjevač")

Marinisti su pjesnici koji su stvarali po uzoru na talijanskog baroknog pjesnika Giambattista Marina (1569.-1625.).

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

14. Gongorizam (Luis de Góngora y Argote, "Sat na zvoniku"; "Pješčani sat")

Gongorizam ili kulteranizam je pjesnički pravac koji je naziv dobio po epigonima španjolskog baroknog pjesnika Luisa de Góngore y Argote (1561.-1627.). Glavne značajke gongorizma jesu: kult pjesničke forme, latinizmi (riječi

iz latinskog jezika), originalne metafore, neobične riječi i izrazi, izbjegavanje emocija.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

15. Gongoristi (Luis de Góngora y Argote, "Sat na zvoniku"; "Pješčani sat")

Gongoristi su pjesnici koji su pisali po uzoru na španjolskog baroknog pjesnika Luisa de Góngoru y Argote (1561.- 1627.).

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

16. Verterizam (Johann Wolfgang Goethe, "Patnje mladoga Werthera")

Njemački književnik Johann Wolfgang Goethe (1749.-1832.) napisao je epistolarni roman "Patnje mladoga Werthera" (1774.) koji je postigao iznimnu popularnost u Europi. Pojam verterizam označava životni stil i svjetonazor po uzoru na lik mladoga Werthera koji je ispunjen "svjetskim bolom" – užasnom spoznajom o ispraznosti ljudskog postojanja i nedokučivosti prave iskrenosti i osjećajnosti.³⁴

17. Verterovski junak (Johann Wolfgang Goethe, "Patnje mladoga Werthera")

Pojam je nastao po Wertheru, glavnom liku iz romana "Patnje mladoga Werthera" (1774.) njemačkog književnika Johanna Wolfganga Goethea (1749.-1832.). Werther je romantičarski lik – mladi intelektualac, ispunjen "svjetskim bolom", društveno neprilagođen; život je završio samoubojstvom.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

18. Bajronovski junak (George Gordon Byron, "Putovanje Childea Harolda")

Engleski romantičarski pjesnik George Gordon Byron (1788.-1824.) napisao je spjev "Putovanje Childea Harolda" (1812.-1818.) u kojemu je prvi put opisao bajronovskog ili demonskog junaka. Bajronovski je junak lutilica, emocionalno hladni buntovnik, usamljenik, u stalnom sukobu sa samim sobom i okolinom. Društvo ga je izopćilo pa on prkosno luta iz jedne zemlje u drugu čeznući za slobodom svjestan da nigdje neće naći smirenje.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

19. Bajronizam (George Gordon Byron, "Putovanje Childea Harolda")

Pojam potječe od Georgea Gordona Byrona (1788-1824), engleskog romantičarskog pjesnika, a označava životni stil i svjetonazor karakterističan

za Byronova djela. To je literarna moda, varijanta "svjetske boli – pesimističko naziranje da zlu u svijetu nema lijeka"³⁵.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

20. Onjeginska strofa (Aleksandar Sergejevič Puškin, "Evgenij Onjegin")

Ruski romantičarski književnik Aleksandar Sergejevič Puškin (1799.-1837.) stvorio je za svoj roman u stihovima "Evgenij Onjegin" (1823.-1831.) onjeginsku strofu. Strofa se sastoji od četrnaest stihova i može se podijeliti na tri katrena i jedan distih; rima je abab ccdd effe gg.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

2.2.3. "Čitanka 3"

"Čitanka 3", udžbenik za 3. razred gimnazije, obuhvaća deset eponima.

1. Ilirski pokret (Hrvatski romantizam; Uvod u cjelinu)

Ilirski pokret je razdoblje unutar hrvatskoga narodnog preporoda, a traje od 1830. do 1843. godine. Pokret ima izrazito političko značenje. Naziv ilirski potječe od pogrešnog shvaćanja da su svi južni Slaveni potomci Ilira. Ilir je, prema mitologiji, sin Kadma i Harmonije, rodonačelnik Ilira. Glavni ideolog je Ljudevit Gaj. Pod imenom ilirski pokret Gaj želi ujediniti sve hrvatske zemlje (politički program) i sve južnoslavenske zemlje (kulturni program).

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

2. Ilirizam (Hrvatski romantizam; Uvod u cjelinu)

Pojam ilirizam označava ideju kulturnog ujedinjenja južnih Slavena u razdoblju hrvatskoga narodnog preporoda. Naziv ilirski potječe od pogrešnog shvaćanja da su svi južni Slaveni potomci Ilira. Ilir je, prema mitologiji, sin Kadma i Harmonije, rodonačelnik Ilira.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

3. Krakovjak (Stanko Vraz, "Đulabije")

Krakovjak je oblik poljske narodne pjesme. Sastavljen je od osam šesteraca podijeljenih u dva četverostiha. Svaki četverostih čini zasebnu misaonu, sintaktičku i ritmičku cjelinu. Shema rime je abcb. Naziv potječe od poljskoga grada Krakova. Prema legendi osnovao ga je vojvoda Krak koji je na tome mjestu ubio zmaja.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

4. Davorija (Dimitrija Demeter, "Grobničko polje")

Naziv potječe od Davora, staroslavenskog boga rata. Davorija je domoljubna pjesma programatskoga karaktera iz vremena hrvatskoga narodnog preporoda. Borbenijeg je tona od budnica; sadrži "jače" riječi i poziv u boj za slobodu.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

5. Šenoino doba (Šenoino doba; Uvod u cjelinu)

Šenoino doba naziv je za razdoblje hrvatske književnosti u predrealizmu, započinje 1865. (objavljen Šenin književnoteorijski članak "Naša književnost"), a završava 1881. (smrt Šenoe). Naziv potječe od prezimena značajnog hrvatskog književnika Augusta Šenoe (1838-1881). Šenoino doba nalazi se unutar razdoblja predrealizma ili protorealizma, koje traje od 1860. do 1861. godine.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

6. Romantični titanizam (Honoré de Balzac, "Otac Goriot")

U romanu "Otac Goriot" (1834.), francuskog realističkog književnika Honoréa de Balzaca (1799.-1850.), uz lik zločinca Vautrina veže se pojam romantični titanizam: "ne znati za kajanje, željeti da budeš samo onaj koji jesi i nitko drugi, osjećati prezir prema običnom čovjeku, biti snažne rase i ratovati s cijelim ljudskim rodом. Romantični titanizam izrasta iz kulta Napoleona iz pobune protiv discipline razuma racionalističke 'diktature' 18. stoljeća u Francuskoj. On predstavlja tendenciju doba: individualizam u smislu neprekidne borbe pojedinca s društvom"³⁶. Titani su divovi iz grčke mitologije koji su imali nadljudsku snagu.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponi

7. Bovarizam (Gustave Flaubert, "Gospođa Bovary")

Pojam je nastao po glavnom liku iz romana "Gospođa Bovary" (1857.) Gustava Flauberta (1821.-1880.). "Lik Emme Bovary pretvorio se u simbol nemoćne čežnje osrednjih duhova prema visinama, melankolične volje za junaštvom i poezijom u zatvorenoj kuli ugašenih želja, neostvarivih ambicija, zavisti, svagdašnje dosade"³⁷.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

8. Tolstojanstvo (Lav Nikolajevič Tolstoj, "Ana Karenjina")

Ruski književnik iz razdoblja realizma Lav Nikolajevič Tolstoj (1828.-1910.) razvio je učenje o prvobitnom evanđeoskom kršćanstvu i društvenom

preporodu u kojem se pojedinac moralno usavršava te o neprotivljenju zlu silom. Njegovi sljedbenici nazivaju se tolstojevci.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni ep

9. Alkmanska strofa (Silvije Strahimir Kranjčević, "Gospodskomu kastoru")

Pojam je nastao po grčkom pjesniku Alkmanu (7. st. pr. Krista). Alkmanska strofa sastoji se od daktilskog katalektičkog heksametra i daktilskog dimetra.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

10. Parnasovci (Modernizam; Uvod u cjelinu)

Parnasovci su pripadnici modernističkog pjesničkog pravca pod imenom Parnas u Francuskoj. Naziv pravca nastao je prema imenu gorja Parnas u Grčkoj gdje su, prema grčkoj mitologiji, prebivali Apolon, Dioniz i muze. Pjesnici su na Parnasu dobivali nadahnuće za stvaranje književnih djela. Teoretičar i vođa škole bio je pjesnik Charles-Marie Leconte de Lisle (1818.-1894.) koji u poeziji zahtijeva savršenstvo forme, objektivnost, impersonalnost i deskriptivnost. Umjetnost treba služiti samo ostvarenju ljepote. Najpoznatiji parnasovci, osim de Lislea, jesu Sully Prudhomme i José Maria de Hérédia.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

2.2.4. "Čitanka 4"

"Čitanka 4", udžbenik za 4. razred gimnazije, sadrži osam eponima.

1. Jesenjinstina (Sergej Aleksandrovič Jesenjin, "Pismo majci")

Pojam je nastao prema prezimenu ruskog pjesnika Sergeja Aleksandroviča Jesenjina (1895.-1925.) koji je snažno utjecao na sovjetsku mladež svojom pesimističnom poezijom i svojim tragičnim boemskim životom; počinio je samoubojstvo. Prešavši književne okvire, jesenjinstina je postala društveni problem.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

2. Nobelova nagrada (Pablo Neruda, "Ljubavna pjesma")

Švedski kemičar Alfred Bernhard Nobel (1833.-1896.), izumitelj dinamita, osnovao je zakladu za nagrađivanje najznačajnijih znanstvenih i književnih dostignuća. Nagrada se dodjeljuje svake godine od 1901. na dan Nobelove smrti (10. prosinca) pojedincima ili organizacijama koje su stekle zasluge za

čovječanstvo otkrićima iz fizike, kemije, medicine ili fiziologije, književnosti, ekonomije ili za poticanje svjetskog mira.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

3. Kafkijanstvo (Franz Kafka, "Preobražaj")

Pojam je nastao po prezimenu austrijskog književnika Franza Kafke (1883.-1924.), a označava stanje duha kakvo je Kafka opisao u svojim književnim djelima: "bespomoćnost, osjećaj straha i osamljenosti, protest protiv društvenog mehanizma koji ugrožava slobodu pojedinca i zahtijeva slijepo pokoravanje"³⁸.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

4. Kafkijanska atmosfera (Franz Kafka, "Preobražaj")

Sintagma je nastala po prezimenu austrijskog pripovjedača Franza Kafke (1883.-1924.). Označava tjeskobnu atmosferu kakvu nalazimo u Kafkinim djelima. Atmosfera je rezultat spajanja realističnog i fantastičnog, npr. čovjek se pretvori u kukca.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

5. Kraljevo (Miroslav Krleža, "Kraljevo")

Kraljevo je kršćanski blagdan sv. Stjepana Kralja (oko 975.-1038.), prvog ugarskog kralja, koji se slavi 20. kolovoza. Toga dana u Zagrebu održavan je tzv. kraljevski sajam. Miroslav Krleža nazvao je po ovom blagdanu jednu svoju mladenačku dramu. Radnju je smjestio na kraljevski sajam u Zagreb uoči Prvoga svjetskog rata.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

6. Ilinštak (Augustin Tin Ujević, "Svakidašnja jadikovka")

Ilinštak je naziv za mjesec srpanj u Dubrovniku i okolici. Naziv je nastao po blagdanu svetog Ilije koji je 20. srpnja.

- trajni, lokalni (dijalektalni), nepotpuni, ispravni eponim

7. Faustovski problem (Herman Hesse, "Stepski vuk")

Georg Faust (oko 1480.-1539. ili 1540.) bio je njemački doktor, vračar i pustolov uz kojega je vezana pučka legenda o "Doktoru Faustu". "Prva obrađena legenda o doktoru Faustu nastoji prikazati Fausta kao čovjeka koji suprotstavlja

svoj um božjem autoritetu i teži za dobrima ovoga svijeta, za bogatstvom, za moći i za vrhunaravnim znanjem. Da bi sve to postigao, on prodaje svoju dušu đavlu koji ga, kad se ispuni rok ugovora, odnosti u pakao”³⁹. Temu Fausta obradili su mnogi književnici, glazbenici i slikari.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

8. Kiklop (Ranko Marinković, “Kiklop”)

Kiklopi su divovi iz grčke mitologije s jednim okom posred čela. Temu Kiklopa obradio je Ranko Marinković u romanu “Kiklop”. “Jednooko mitološko čudovište u naslovu romana simbolizira infernalnost rata, kanibalski svijet, patologiju vremena, ljudsku animalnost”⁴⁰.

- trajni, internacionalni, nepotpuni, ispravni eponim

U “Čitankama 1-4” za gimnazije zastupljeno je pedeset eponima. U “Čitanci 1” nalazi se dvanaest, u “Čitanci 2” dvadeset, u “Čitanci 3” deset, a u “Čitanci 4” osam eponima. Prevladavaju trajni ili stalni eponimi, internacionalni ili svjetski eponimi, nepotpuni eponimi i ispravni eponimi. Zastupljen je i jedan regionalni i jedan lokalni (dijalektalni) eponim.

Eponimi u čitankama za gimnazije vezani su uz versifikaciju (onjeginska strofa), mitove (prometejska misao), književnopovijesna razdoblja (Šenoino doba), pjesničke pravce (gongorizam), učenja (tolstojanstvo), književnike (bajronizam), likove iz književnih djela (donkihotski), mjesece (ilinštak), svece (sveti Konstantin Ćiril) i narode (Iliri).

4. Zaključak

Eponimi nastaju, traju, ali i nestaju iz uporabe. Treba ih zapisati i sačuvati da bi se kasnije mogli proučavati. Proučavanje eponima veoma je zanimljivo. Povezano je s otkrivanjem i slaganjem mnogih podataka iz kojih se oblikuju priče. Svaki eponim ima priču koja prati njegov nastanak.

Istraživanje eponima u udžbenicima hrvatskoga jezika za gimnazije dovelo je do zaključka da su gotovo svi autori samo definirali naziv eponim i uz definiciju naveli nekoliko primjera. Jedino je autorica Dragica Dujmović-Markusi u udžbeniku Fon-fon 4 temeljitije pojasnila eponime. Objasnila je pojmove imenodavatelj i imenoprimateelj, obrazložila je odnos između imenodavatelja i imenoprimateelja, objasnila je i dva hrvatska lokalna, dijalektalna eponima te navela neke pravopisne dvojbe o pisanju eponima.

Istraživanje eponima u "Čitankama 1-4" hrvatskog jezika za gimnazije skupine autora u izdanju Školske knjige iz Zagreba rezultiralo je prvim popisom eponima. Ovaj popis sadrži pedeset eponima. Svi su zapisani i objašnjeni. Prevladavaju trajni, internacionalni, nepotpuni i ispravni eponimi, a zastupljeni su i regionalni i lokalni (dijalektalni). Vezani su uz versifikaciju, mitove književno-povijesna razdoblja, pjesničke pravce, učenja, književnike, likove iz književnih djela, mjesece, svece i narode. U njima se zrcali hrvatska i svjetska kultura i civilizacija.

Literatura:

1. Čubrić, Marina (2005.): *Učimo hrvatski jezik 4*. Zagreb: Školska knjiga
2. Dujmović Markusi, Dragica (2005.): *Fon-fon 4*. Zagreb: Profil
3. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Pilić, Josip (2001.): *Hrvatski jezik IV*. Zagreb: Profil
4. Klaić, Bratoljub (1990.): *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske
5. Mršić, Dubravko (2000.): *Eponimski leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska
6. Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, sv. 1-8. (1977.-1982.). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod
7. Ravlić, Slaven (2007.): *Eponimi u znanosti i politici*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo
8. Samardžija, Marko (2001.): *Hrvatski jezik 4*. Zagreb: Školska knjiga
9. Skok, Petar (1971.-1973.): Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
10. Skupina autora (2003.): *Čitanka 1-4*. Zagreb: Školska knjiga
11. Uskoković, Davor; Merkler, Dunja (1997.): *Vodič kroz lekturu za srednje škole*. Zagreb: Sysprint

UDK 81'373.613:372.881.116.342(075.3)

Review article

Accepted : 10th September 2 011

Confirmed: 3rd September 2011

EPONYMS IN THE CROATIAN LANGUAGE HIGH-SCHOOL TEXTBOOKS

Vesna NOSIĆ, M. A.

Matija Mesić High School, Slavonski Brod

vesna.nosic@gmail.com

Summary: *The paper deals with the theory of eponyms and their frequency both in the language and the literature domain of the Croatian language as a school subject. The first part – The Theory of Eponyms – explains the origin and the meaning of the word eponym itself, the eponymization, the duration, the types and the distribution of eponyms. Eponyms are types of loan words from other languages into Croatian and the eponymization is the process of the eponyms' occurrence. They come into being and last but also disappear. There are several kinds of eponyms. They are found in all areas of life and are important for the 'history of the national and the world culture and civilization'. The second part – Eponyms in the Croatian Language High-school Textbooks – explains the representation of eponyms in both the literature and the language domain. In the language domain they are dealt with in the units related to loan words and onomastics. In the literature domain they are covered in the units on literary theory (versification) and on history of literature. The textbooks for all four grades are abundant in eponyms. The books 1 to 4 by the group of authors contain fifty eponyms – all of them listed and explained. Most of them are permanent, international, incomplete and correct and there are several regional and local ones. They are connected with versification, myths, literary periods, poetic schools, writers, theories, characters and motifs from works of literature, months and saints.*

Key words: *Croatian language High- school Textbooks, eponyms, eponymization, types of eponyms*
